

КОМПАНИЯЛАР БОЗОР КАПИТАЛИЗАЦИЯСИ: ДОЛЗАРБЛИГИ, ҲИСОБЛАШ УСУЛЛАРИ ВА ИНВЕСТИТОРЛАР ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Шомиров Азизбек Абдурашидович
Тошкент давлат иқтисодиёт
университети “Баҳолаш иши ва
инвестициялар” кафедраси доценти

https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss2/a20

Аннотация. Мақолада компаниялар инвестицион жалб этувчанлигининг индикатори сифатида бозор капитализациясининг роли таҳлил қилинган. Бозор капитализацияси компания томонидан чиқарилган акцияларнинг умумий қийматини (яъни акцияларнинг умумий қийматини) ифодалаши сабабли бу кўрсаткич таҳлил қилиш учун фойдаланилади, чунки у компанияни сотишдаги эҳтимолий қиймат баҳосини кўрсатади. Жаҳон молиявий инқирози даврида энг йирик компанияларнинг капитализациясида кескин пасайиш рўй берди ва бу улар учун салбий оқибатларга олиб келди. Бироқ, агар корпорациялар компания ривожланишининг турли кўрсаткичларини ҳисобга олган ҳолда унинг капитализациясини оширишга олиб келадиган тегишли ривожланиш стратегиясига эга бўлса, бунинг олдини олиш мумкин бўларди. Бу бозор капитализациясини фақат акцияларнинг биржа котировкаларидаги ўзгаришлар асосида кўриб чиқишга эмас, балки компаниялар фаолиятининг аниқ кўрсаткичларини ҳисобга олган ҳолда унинг қийматига тузатиш киритиш имконини беради.

Таянч сўзлар: бозор капитализацияси, корпорациялар, акциядорлик компаниялари, акциялар, компания қиймати, қимматли қоғозлар бозори, фонд бозори, инвестициялар, таҳлил, бошқарув.

РЫНОЧНАЯ КАПИТАЛИЗАЦИЯ КОМПАНИЙ: АКТУАЛЬНОСТЬ, МЕТОДЫ РАСЧЕТА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В ПОВЫШЕНИИ АКТИВНОСТИ ИНВЕСТИТОРОВ

Шомиров Азизбек Абдурашидович
Ташкентский государственный экономический университет
Доцент кафедры оценочной деятельности и инвестиций

Аннотация. В статье проанализирована роль рыночной капитализации в качестве индикатора инвестиционной привлекательности компаний. Так как рыночная капитализация представляет собой совокупную оценку ценности выпускаемых компанией акций (то есть суммарную стоимость акций), то для анализа данный показатель используется по той причине, что он иллюстрирует возможную стоимостную оценку компании при продаже. В ходе мирового финансового кризиса произошло резкое падение капитализации крупнейших компаний, что имело для них отрицательные последствия. Однако этого в значительной степени можно было бы избежать при наличии у корпораций соответствующей стратегии развития, учитывающей различные показатели развития компании, приводящие к росту ее капитализации. Это позволило бы не рассматривать рыночную капитализацию только на основе изменения биржевых котировок акций, а корректировать ее значение с учетом конкретных показателей деятельности компаний.

Ключевые слова: рыночная капитализация, корпорации, акционерные компании, акции, стоимость компании, рынок ценных бумаг, фондовый рынок, инвестиции, анализ, управление.

MARKET CAPITALIZATION OF COMPANIES: RELEVANCE, CALCULATION METHODS AND ITS IMPORTANCE IN INCREASING INVESTOR ACTIVITY

Shomirov Azizbek Abdurashidovich
Tashkent State University of Economics
Associate professor of the Department of valuation work and investments

Annotation. The article analyzes the role of market capitalization as an indicator of the investment attractiveness of companies. Since market capitalization is a cumulative assessment of the value of shares issued by a company (that is, the total value of shares), this indicator is used for analysis for the reason that it illustrates the possible valuation of the company when selling. During the global financial crisis, there was a sharp drop in the capitalization of the largest companies, which had negative consequences for them. However, this could be largely avoided if corporations had an appropriate development strategy that takes into account various indicators of the company's development, leading to an increase in its capitalization. This would make it possible not to consider market capitalization only on the basis of changes in stock prices, but to adjust its value taking into account specific performance indicators of companies.

Keywords: market capitalization, corporations, joint-stock companies, shares, company value, securities market, stock market, investments, analysis, management.

Кириш. Компаниянинг бозор капитализацияси компания активи (қимматли қоғозлар) салоҳиятини аниқлаш усуллари билан бириктирилади [2]. Компаниянинг бозор капитализацияси ва компания қийматини чалкаштирилмаслик керак – бу мутлақо ҳар хил кўрсаткичлардир. Компаниянинг бозор капитализацияси барча қимматли қоғозлар қийматини тушунишга имкон беради, Компаниянинг бозор капитализацияси барча қимматли қоғозларнинг қийматини тушунишга, компаниянинг қиймати эса уни тўлиқ сотиб олиш мумкин бўлган миқдорни тушунишга имкон беради.

Капитализация (капиталлашув) тўғрисида маълумот олиш учун компаниянинг таҳлил қилинаётган давр учун молиявий ҳисоботларидан фойдаланилади. Ҳозирги пайтда йирик ташкилотларнинг аксарияти ўз маълумотларини интернет тармоғида ошкор қилишга ўтган. Капиталлашув ҳақида маълумот олишда шуни ҳисобга олиш керакки, компаниянинг бозор қиймати ўсишида унинг инвестицион жалб этувчанлиги ҳам автоматик равишда ўсади. Бундан келиб чиқадики, бозор капитализацияси ташкилотнинг инвестицион жалб этувчанлик даражасини билвосита намойиш этадиган муайян кўрсаткич бўлиб хизмат қилади. Ушбу кўрсаткич бошқарув қарорини қабул қилиш учун муҳимдир, бу унинг ёрдамида турли омилларнинг якуний кўрсаткичга таъсир даражаси аниқланадиган таҳлилнинг долзарблигини тасдиқлайди [4].

Компания капитализацияси компания қийматини фундаментал баҳолашга боғлиқ, лекин доимо ундан маълум бир кўрсаткичга фарқ қилади. Айрим ҳолларда қиймат ва капиталлашув ўртасидаги фарқ сезиларли бўлиши мумкин. Қайсидир даврда бозор активнинг нархини аниқлашда хато қилиши мумкин. Лекин активлар ҳақида янги маълумот олиниши билан бозор ўз хатоларини тўғрилайди.

Шундай қилиб, компания қиймати ва бозор нархи ўртасидаги фарқни аниқ тушуниш зарур. Бозор капитализацияси (яъни акциялар котировкаси) инвесторларнинг жамоавий тахминларини акс эттиради. Инвесторларнинг тахминларидаги ўзгаришлар компаниянинг бозор капитализацияси ўзгаришига олиб келади. Шу сабабли компания акцияларининг котировкалари ўзгаришини прогноз қилиш учун инвесторларнинг тахминларидаги ўзгаришларни прогноз қилиш керак.

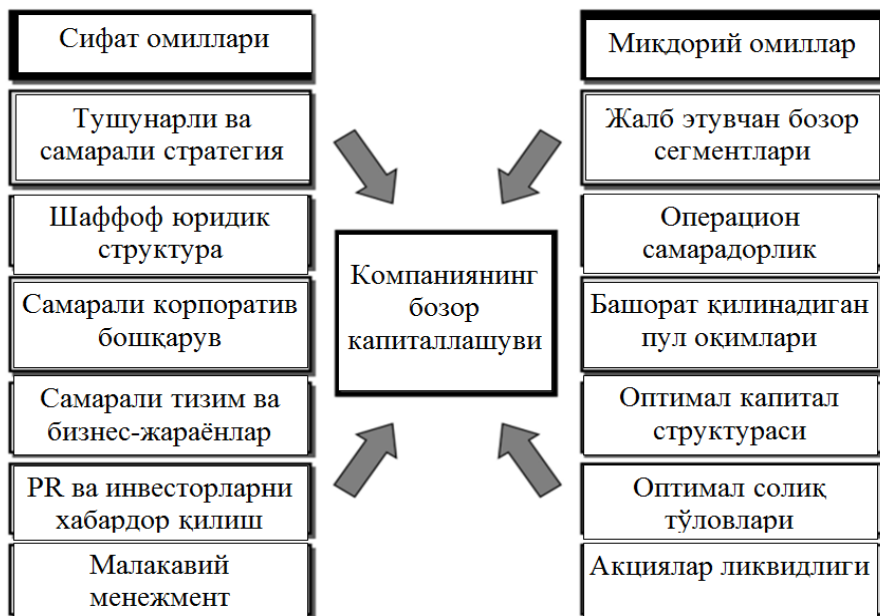
Адабиётлар шарҳи. Т.В.Федоровичнинг фикрига кўра, бозор капитализацияси унинг келажакдаги истиқболлари, макроиқтисодий ва монетар шароитларни ҳисобга олган ҳолда бозор томонидан компания қийматини баҳолаш бўлиб, шу тариқа у ўтмишдаги тарихга сезиларли даражада боғлиқ бўлади [9]. Шунингдек, котировкалар бўлажак корпоратив фойда, қўшиб олиш ва бирлаштириш ҳақидаги миш-мишлар ва гап-сўзларга муносабат билдириши мумкин. Айрим ҳолатларда котировкалар иқтисодиётнинг алоҳида секторида ёки биржада фонд пуфаги шаклланиши оқибатида ошириб кўрсатилиши мумкин. Бундай ҳолда инвесторлар компанияларни фундаментал омиллар асосида эмас, балки келажакка экстраполяция қилинган котировкалар динамикаси асосида баҳолашни бошлайдилар. Пуфак ёрилганда эса компанияларнинг котировкалари аввалги даражасига қайтади ва акциядорлар учун катта йўқотишларга олиб келади.

Д.А.Ендовицкий ўз тадқиқотларида таъкидлашчи, акцияларнинг биржа савдоси, шунингдек, унинг воситасида қулай ёки ноқулай макроиқтисодий шароитлар, шунингдек, инвесторлар тахминлари акция нархи ва компанияларнинг бозор қийматига айлантириладиган механизмдир [2].

Бостон молия университети олимлари С.Мерри ва Р.Эйхлер ўз тадқиқотларида капиталлашув даражаси компаниянинг бозордаги иқтисодий ҳолати ва унинг ривожланиш босқичини қандай акс эттиришини кўриб чиқишган [11]. Капиталлашув даражаси компаниянинг манфаатдор инвесторлар учун инвестицион жалб этувчанлиги билан чамбарчас боғлиқ. Капиталлашув кўрсаткичи активлар қиймати, ўз капитали ёки пул оқими таъсири остида ўзгаради. Шундай қилиб, ушбу кўрсаткич ташкилотнинг молиявий ҳолати яхшиланиши ёки ёмонлашувининг белгисидир. Бунда ушбу ўзгариш мутлақ ҳисобланмайди. Битта капиталлашув кўрсаткичи асосида компания ҳолатини аниқ таҳлил қилиб бўлмайди [11].

1-расмда компаниялар капитализациясига таъсир этувчи асосий ички омиллар кўрсатилган.

Миқдорий хусусиятларга эга бўлган омиллар билан бир қаторда, консолидация қилинган молиявий ҳисоботда акс эттирилган барча маълумотларни таҳлил қилиш муҳимдир. Ташқи муҳитда капитал даражасига ҳам таъсир этувчи омиллар мавжуд.

1-расм. Компания капитализациясига таъсир этувчи ички омиллар

Манба: тадқиқотлар натижасида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Ташқи омиллар қаторига бозор конъюнктураси, ишбилармонлик фаоллиги даражаси ва мақсадли мулоқот доирасининг харидорлик лаёқати киради. Ушбу гуруҳга, шунингдек, дунёдаги сиёсий вазият, иқтисодий хавфсизлик ва ҳимоя қилинганлик даражаси, рақобат муҳити киради [5].

Ташқи омилларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, компания уларга таъсир кўрсата олмайди. Ташқи омилларнинг компания молиявий ҳолатига таъсири қулай ташқи шароитларда, инқироз ва иқтисодий таназзул бўлмаган тақдирда минималлаштирилади. Аммо кескин салбий ўзгаришлар билан, ҳатто, битта ташқи омил ҳам бир нечта ижобий ички омилларнинг таъсирини йўққа чиқаришга қодир.

Капитализация кучли фарқ қилиши мумкин бўлган долларда қийматни ифодалаши сабабли бозор капитализациясининг турли оралиқларини таснифлаш учун турли сегментлар ва улар билан боғлиқ номенклатуралар мавжуд. 1-жадвалда С.Квилгхаут ва Г.Скотт томонидан ишлаб чиқилган ҳар бир капиталлашув учун стандартлар келтирилган [13].

Тарихий таҳлил шуни кўрсатадики, капитализацияси катта бўлган компаниялар камроқ риск билан секинроқ ўсишни кўп намойиш этади, капитализацияси кичик бўлган компаниялар эса юқори ўсиш салоҳиятига эга, лекин юқорироқ риск даражаси билан боғлиқ [7]. Кўпинча, компаниялар бир тоифадан бошқасига уларнинг бозор капитализацияси баҳолари мунтазам ўзгаришидан келиб чиқиб

ўтказилиши мумкин. Компаниялар билан бир қаторда, ўзаро фондлар ва биржа фондлари (ETF) каби кичик, ўрта ва йирик бошқа оммавий инвестициялар ҳам кичик капиталлашувга эга, ўртача капиталлашувга эга ва катта капиталлашув билан компаниялар сифатида тавсифланади [11].

Маҳаллий иқтисодчилардан Ф.Мухамедов умумий тарзда қимматли қоғозлар бозори капитализациясининг мамлакат ЯИМда ўрни ҳақида таҳлилий маълумотлар келтиргани ҳолда, ушбу муҳим кўрсаткич аҳамиятидан келиб чиқиб, зарур хулосалар шакллантирган [14].

Бошқа бир манбада АҚШ ва Хитой Халқ Республикасининг бозор капитализацияси бўйича энг юқори ўринларни эгаллаган компаниялари ҳамда уларнинг мамлакат ЯИМдаги улуши келтирилиб, улар бўйича зарур хулосалар ишлаб чиқилган [1].

Таҳлил ва натижалар. Баъзи трейдерлар ва инвесторлар, асосан, янги бошлаганлар акциялар нархини маълум бир компаниянинг қиймати, ҳолати ва/ёки барқарорлиги ҳақида аниқ тасаввур сифатида нотўғри қабул қилишлари мумкин. Улар акцияларнинг юқорироқ курсини компаниянинг барқарорлик кўрсаткичи сифатида ёки пастроқ нархини арзонроқ нархдаги инвестиция сифатида идрок қилишлари мумкин. Акциялар нархи ўз-ўзидан компаниянинг амалдаги қийматини акс эттирмайди. Бозор капитализацияси унга эътибор қаратиш лозим бўлган тўғри кўрсаткичдир, чунки у бутун бозор қабул қиладиган ҳақиқий қийматни акс эттиради [12].

Компаниялар бозор капитализацияси турларининг таснифи [13]

№	Бозор капитализацияси тури	Хусусиятлари
1.	Мега капитализация	Капитализация катта бўлган компаниялар – бозор капитализацияси 200 миллиард доллар ёки ундан юқори бўлган компаниялар. Улар бозор қиймати бўйича энг йирик оммави компаниялар бўлиб, одатда бозор ёки саноатнинг маълум бир сектори етакчиларини ифодалайди. Чекланган миқдордаги компаниялар ушбу тоифага киради. Масалан, 2022 йилнинг 2-чораги ҳолатида Apple (AAPL) технологик компанияси бозор капитализацияси 2,9 трлн. долларга тенг бўлиб, бу уни дунёдаги энг қиммат компанияга айлантиради; онлайн-ритейлер Amazon.com (AMZN) эса кейинги ўринда – 1,6 трлн доллар
2.	Катта капитализация	Бозор капитализацияси 10 дан 200 миллиард долларгача бўлган компаниялар капитализацияси катта бўлган компаниялардир. Масалан, 2022 йилнинг иккинчи чорагида International Business Machines Corp. (IBM) ва General Electric (GE) – бозор капитализацияси мос равишда 116 млрд. доллар ва 99 млрд. доллар бўлган йирик капиталлашувли акциялар. Йирик компанияларнинг ҳам, капитализацияси катта бўлган компанияларнинг ҳам акциялари “ҳаво ранг фишкалар” қаторига киради ҳамда нисбатан барқарор ва ишончли ҳисобланади. Бироқ бу компаниялар ўзининг барқарор баҳоларини сақлаб қолишига ҳеч қандай кафолат йўқ, чунки барча корхоналар бозор рискларига учрайди
3.	Ўртача капитализация	Ўртача капитализация акцияларининг бозор капитализацияси 2 дан 10 миллиард долларгача бўлиб, ушбу компаниялар гуруҳи капитализацияси катта ва мегакапиталлашувли компанияларга нисбатан ўзгарувчанлиги юқорироқ ҳисобланади. Ўсиш акциялари ўртача капиталлашув акцияларининг сезиларли қисмини ташкил қилади. Айрим компаниялар тармоқ етакчилари бўлиши ҳам, бўлмаслиги ҳам мумкин, лекин улар етакчига айланиш йўлида бўлиши мумкин. First Solar (FSLR) – куёш энергетикаси соҳасида ўртача капиталлашув етакчиси бўлиб, 2022 йилнинг 2-чорагига бўлган ҳолатда 8 миллиард доллар бозор капитализациясига эга
4.	Кичик капитализация	Кичик капитализацияга эга компанияларнинг бозор капитализацияси 300 миллиондан 2 миллиард долларгачани ташкил қилади. Гарчи, ушбу тоифанинг асосий қисми ўсиш соҳасида кўп нарсани ваъда қиладиган салоҳиятга эга нисбатан ёш компаниялардан иборат бўлса-да, рўйхатда, эҳтимол, бир қатор сабабларга кўра охириги пайтларда қимматини йўқотган бир нечта ривожланган корхоналар мавжуд. 2022 йилнинг 2-чораги ҳолатида бозор капитализацияси 2 млрд долларни ташкил қиладиган Bed Bath & Beyond Inc. (BBBY)нинг мисол қилиб келтирилиши мумкин бўлиб, бу уни капиталлашув юқори бўлган акциялар тоифасига киритиш имконини беради. Бундай компанияларнинг тажрибаси ўрта ва йирик компаниялар каби катта эмас, лекин улар капитални кўпроқ ошириш имкониятини ҳам беради
5.	Микрокапитализация	Микрокапиталлаштирилган компаниялар, асосан, қимматли қоғозлардан иборат – бу тоифа бозор капитализацияси 50 дан 300 миллион долларгача бўлган компанияларни англатади. Масалан, товар маҳсулотига эга бўлмаган ва бедаво дарддан дори ишлаб чиқиш устида ишлаётган, унчалик таниқли бўлмаган фармацевтика компанияси ёки сунъий интеллект (СИ) асосида робототехника устида ишлаётган беш кишидан иборат компания кичик баҳо ва чекланган савдо фаоллиги билан рўйхатга олиниши мумкин. Бундай компаниялар муваффақиятга эришган тақдирда ўсиш салоҳияти юқори бўлса-да, агар улар тўлиқ муваффақиятсизликка учраса, псайиш салоҳияти шу даражада ёмонроқ бўлади. Бундай компанияларга инвестиция асаби бўш одамлар учун эмас ва кўпроқ синчковлик талаб қилади
6.	Нанокапитализация	Нано-капитализация – юқори риск ва юқори фойда даражасининг микро-капиталлашувдан бошқа бир тури. Нано-капиталлашувга эга компанияларнинг бозор капитализацияси 50 миллион доллардан кам бўлмайди. Бу компаниялар rischi энг юқори ҳисобланади ва фойда олиш салоҳияти кенг доирада фарқланади. Бу акциялар, одатда, пушти варақларда ёки эълонлар биржадан ташқари тахтасида савдо қилинади

Масалан, акциялар нархи битта акция учун 300 доллар бўлган Microsoft компаниясида бозор капитализацияси 2022 йилнинг 2-чораги ҳолатида 2,3 трлн. долларни ташкил қилган бўлса, акциялар нархи анча юқорироқ – битта акцияси 50 минг доллар бўлган Berkshire Hathaway (BRK.A) анча паст бозор капитализациясига эга бўлган – 761 миллиард доллар. Икки компанияни фақат уларнинг акциялари нархини ҳисобга олган ҳолда таққослаш уларнинг амалдаги қиймати ҳақида ҳақиқий тасаввурни бермайди [12].

Миллиардлаб доллар баҳоси билан йирик капиталлашувга эга компания янги бизнес йўналишига бир неча юз миллионлаб инвестиция киритиш учун кўпроқ имкониятга эга бўлиши мумкин ва агар корхона муваффақиятсизликка учраса, кўп зарар кўрмаслиги мумкин. Бироқ ўрта ёки микро капиталлашувга эга бўлган, шунга ўхшаш қийматни инвестиция қиладиган компания, агар унинг корхонаси муваффақиятсизликка учрайдиган бўлса, жиддий зарбага дуч келиши мумкин, чунки уларда муваффақиятсизликдан омон қолиш учун бундай катта «хавфсизлик ёстиғи» йўқ. Агар корхона капитализацияси катта компания учун муваффақиятли бўлса, фойда кўрсаткичлари аҳамиятсиз бўлиб туюлиши мумкин. Бироқ агар компания ўз муваффақияти туфайли кенгайдиган бўлса, бу фойданинг ортишига олиб келиши мумкин. Бошқа томондан, капиталлашув ўртача компаниялар учун бундай корхоналар муваффақияти уларнинг қийматини ошириши мумкин.

Бозор капитализацияси компаниянинг жойлаштирилган акцияларини битта акциянинг бозор нархига кўпайтириш йўли билан ҳисоблаб чиқилади. Компания муомалада бўлган маълум бир сонли акцияларга эга эканлиги сабабли X ни акция нархига кўпайтириш компаниянинг доллардаги умумий қийматини ифодалайди [10].

Жойлаштирилган акциялар – ҳозирги пайтда барча акциядорлар эгалик қиладиган акциялар, жумладан, институционал инвесторларга тегишли бўлган акциялар пакетлари ҳамда компания инсайдерлари ва мансабдор шахсларга тегишли бўлган чекланган акциялар умумий сони.

Бозор капитализацияси формуласи куйидаги кўринишга эга (1):

$$\begin{aligned} & \text{Бозор капитализацияси} = \\ & \text{Акция нархи (жорий бозор баҳоси) } \times \\ & \text{Муомаладаги акциялар,} \end{aligned} \quad (1)$$

Масалан, агар ABC Corp. битта акция 30 доллардан сотилган ва муомалада бир миллион акция бўлганида, унинг бозор капитализацияси 30 млн. долларга тенг бўларди (30 доллар $\times$ 1 миллион акция).

Биржада котировка қилинадиган компания акцияларининг бозор нархи ҳар сония ўзгариб туриши сабабли, бозор капитализацияси мос равишда ўзгариб туради. Вақт ўтиши билан муомаладаги акциялар сони ҳам ўзгариши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, муомаладаги акциялар сонининг ўзгариши камдан-кам ҳолларда содир бўлади ва бу рақам компания маълум корпоратив ҳаракатларни амалга оширганда ўзгаради, масалан, иккиламчи жойлаштириш орқали кўшимча акцияларни чиқариш, ходимларнинг акцияларига опционларни сотиш (ESO), бошқа молиявий воситаларни чиқариш/қоплаш ёки акцияларни қайта сотиб олиш дастури бўйича ўз акцияларини қайта сотиб олиш [13].

Аслида, бозор капитализациясидаги ўзгаришлар, асосан, акциялар нархининг ўзгариши билан боғлиқ, гарчи инвесторлар вақти-вақти билан муомалада бўлган акциялар сонини ўзгартириши мумкин бўлган корпоратив даражадаги воқеаларни кузатиши керак бўлса ҳам.

Гарчи, бу кўрсаткични ҳисоблаш бир йўл билан амалга оширилса-да, жуда кўп усуллар мавжуд. Уларни 2-жадвал кўринишида тақдим этамиз.

Шундай қилиб, компаниянинг бозор капитализацияси кўрсаткичи компаниядаги ишларнинг ҳолати тўғрисида нотўғри тасаввур бериши мумкин. Масалан, баъзи нохуш янгиликлар туфайли инвесторлар ҳиссиётга берилган ҳолда компания акцияларини сотишни бошладилар, аммо муаммо тезда ҳал қилинди. Ушбу сотиб тугатиш туфайли акциялар муносиб баҳоланмаган.

Кўплаб компаниялар, IPOга чиқар экан, капиталлашув ёки компаниянинг бозор қиймати янада ўсишидан умид қилади. Инвесторлар учун шунчаки капиталлашувнинг мутлақ ўсиши ёки пасайиши эмас, балки фонд бозори индексига нисбатан котировкалар динамикаси ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Котировкалар динамикаси фонд бозори динамикасидан ортда қоладиган компаниялар инвесторларнинг умидини пучга чиқаради ва аксинча, акциялар динамикаси фонд бозори индексидан ўзиб кетадиган компаниялар муваффақиятли саналади.

Компаниялар бозор капитализациясини ҳисоблаш усуллари [6]

№	Усул	Мазмуни
1.	Соф активлар бўйича	Ушбу усул компания тугатилган ва унинг активлари акциядорлар ва кредиторлар фойдасига сотиб тугатилган ҳолатда қўлланади
2.	Компаниянинг тўғридан-тўғри умумий капитализацияси бўйича	Ушбу усул бир қатор объектлар оладиган фойдани кейинги сотишда ушбу объектларнинг якуний қиймати билан қиёсий таққослаш ва баҳолашдан иборат. Ҳисоблаш натижаси компаниянинг соф операцион даромадига бўлинади
3.	Даромад капитализацияси бўйича	Мазкур усул иқтисодиёт «бўлими»да компания салоҳиятини аниқлаш зарур бўлган ҳолларда фойдаланилади. Долзарб нархлар асосида режалаштирилган соф фойда қанча бўлиши ҳисоблаб чиқилади
4.	Дисконтланган пул оқимлари бўйича	Мажбурий харажатлар ва инвестицияларни чегириб ташлаш асосида бўш пул оқимини ҳисоблаш керак. Ҳар бир оқим дисконт ставкаси коэффицентига кўпайтирилади. Ҳар бир оқимдан олинган натижа жамланади ва компаниянинг қиймати дисконтланган пул оқимлари асосида олинади
5.	Парчаланган ставка бўйича	Ушбу усул прогноз қилинган даромадларга нисбатан қўлланади, битта объектни баҳолаш икки хил ставкадан фойдаланган ҳолда амалга оширилади

Бозор капитализацияси бўйича дунёдаги энг йирик компаниялар бозорнинг турли соҳаларида, жумладан, технология, алоқа хизматлари, энергетика, истеъмол даври ва молиявий хизматлар соҳасида тақдим этилади. Аксарият компанияларнинг йиллик даромади юзлаб миллиард долларга етади. Бироқ йиллик даромади 100 миллиард доллардан кам бўлган бир нечта компаниялар мавжуд, бу

эса инвесторларнинг бошқаларга нисбатан ушбу компанияларнинг потенциал ўсишига оптимистик қарашидан далолат беради [8].

3-жадвалда бозор капитализацияси бўйича АҚШдаги энг йирик компанияларни кўриб чиқамиз. Компаниялар бозор капитализацияси бўйича TradingView энг йирик компаниялар рўйхатига мувофиқ 2024 йил 20 январь ҳолатига акс эттирилган.

Бозор капитализацияси бўйича АҚШнинг энг йирик компаниялари

№	Компания	Фонд биржаси	Асосий кўрсаткичлар
1.	Microsoft (MSFT)	Nasdaq	Бозор капитализацияси: 2,96 трлн. доллар Тушум – 218,31 миллиард доллар Соф фойда – 77,1 миллиард доллар 1 йилда якуний даромадлилик: 64,6 % Асос солинган йили: 1975
2.	Apple (AAPL)	Nasdaq	Бозор капитализацияси: 2,96 трлн. доллар Тушум – 383,29 миллиард доллар Соф фойда – 97 миллиард доллар 1 йилда якуний даромадлилик: 39,1 % Асос солинган йили: 1976
3.	Alphabet (GOOGL/GOOG)	Nasdaq	Бозор капитализацияси: 1,84 трлн. Тушум – 296,38 миллиард доллар Соф фойда – 66,73 миллиард доллар 1 йилда якуний даромадлилик: 57,4 % Асос солинган йили: 1998
4.	Amazon (AMZN)	Nasdaq	Бозор капитализацияси: 1,61 трлн. доллар Тушум – 554,03 млрд. доллар Соф фойда – 20,08 млрд. доллар 1 йилда якуний даромадлилик: 62,6 % Асос солинган йили: 1994
5.	Мета платформаси (META)	Nasdaq	Бозор капитализацияси: 985,41 млрд. доллар Тушум – 126,96 млрд. доллар Соф фойда – 29,73 миллиард доллар 1 йилда якуний даромадлилик: 172,3 % Асос солинган йили: 2004

Манба: TradingView маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

Шундай қилиб, юқоридаги 3-жадвал маълумотлари асосида хулоса қилиш мумкин-ки, АҚШдаги энг йирик компаниялар бугунги кунда бир неча триллион долларга баҳоланади. Бу ушбу компанияларни баъзи мамлакатларнинг бутун иқтисодиётларидан кўра каттароқ ва қимматроқ қилади. Бугунги кунда технология ва энергетика компаниялари дунёдаги энг йирик корпорациялардан устунлик қилмоқда. Ўтмишда савдо компаниялари, темир йўллар ва пўлат заводлари устунлик қилган.

Гарчи, кўплаб инвесторлар бозор капитализацияси ёки бозор қиймати бўйича компанияларни тартиблашдан манфаатдор бўлса-да, тушум бўйича етакчи компаниялар бирмунча фарқ қилади. Бу уларнинг капитал сиғими кенгроқ эканлиги ва пастроқ фойда меъёрига эга эканлиги билан боғлиқ бўлиши мумкин. Бу, шунингдек, ўсиш истиқболлари камроқ бўлган етук компаниялар эканлигини англатиши мумкин.

Ўртача ёки кичик капиталлашувга эга компанияларнинг баҳолари уларнинг маҳсулот ёки хизматлари соҳасига йирик капиталлашувли компания бостириб кириши ҳақида хабарлар пайдо бўлиши билан кўпинча хавф остида қолади. Масалан, выход Amazon на облачный хостинг под эгидой Amazon Web Services (AWS) ҳимоясида Amazon булутли хостингга чиқиши кичик маконларда ишлайдиган компаниялар учун катта хавф туғдиради [14].

Қоидага кўра, катта капиталлашувли акцияларга инвестициялар кичик капиталлашувли акцияларга инвестициялар билан таққослаганда, ўзгарувчанлик даражаси пастроқ ва консервативроқ ҳисобланади. Ўрта ва кичик капиталлашувли акциялар рискка мойил инвесторлар учун юқори даромад салоҳиятини таклиф қилса-да, бундай компаниялар тасарруфида бўлган нисбатан чекланган ресурслар уларнинг акцияларини рақобат, ноаниқлик ва бизнес ёки иқтисодий таназзулга кўпроқ мойил қилади.

Бозор капитализациясининг турли ўлчовлари ҳам турли бозор индексларини ишга тушириш учун асос ҳисобланади. Масалан, S&P 500 базавий фонд индекси АҚШнинг бозор капитализацияси асосида ўлчанадиган 500 та энг йирик компанияларини ўз ичига олади, FTSE 100 индекси эса энг юқори бозор капитализацияси билан Лондон фонд биржасида котировка қилинадиган 100 та энг йирик компанияни ўз ичига олади. Иккала индекс ҳам ўзгарувчан кўрсаткич миқдорида тузатиш

киритиш билан бозор капитализациясини ҳисоблашдан фойдаланади [11].

Бундай индекслар нафақат бозорнинг умумий динамикаси ва кайфиятини акс эттиради, балки шунингдек, турли фондлар, портфеллар ва алоҳида инвестициялар самарадорлигини кузатиб бориш учун мўлжал сифатида ҳам фойдаланилади.

Шундай қилиб, замонавий иқтисодиёт кўп жиҳатдан фонд бозори ва унинг фаоллиги билан белгиланади. Бозордаги компаниялар қиймати асосий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади ва инвесторлар қарорларига жиддий таъсир кўрсатади. Айнан шу сабабли компанияларнинг бозор капитализацияси инвесторлар фаоллигини оширишда тобора долзарб ва фаол бўлиб бормоқда.

Хулоса ва таклифлар. Бозор капитализацияси концепциясини тушуниш нафақат акцияларга алоҳида инвестор учун, балки турли фондларнинг инвесторлари учун ҳам муҳимдир. Бозор капитализацияси инвесторларга улар қаерга пул киритишларини тушунишга имкон беради.

Компанияларнинг бозор капитализацияси компания томонидан қимматли қоғозлар бозорига чиқарилган барча акциялар умумий қийматини акс эттирадиган муҳим кўрсаткич ҳисобланади. Ушбу кўрсаткич долзарб бўлиб, инвесторлар фаоллигини оширишда катта аҳамиятга эга [3].

Компанияларнинг бозор капитализацияси кўрсаткичининг мазмуни ва долзарблигини ўрганиш компаниянинг молиявий ҳолатини аниқроқ баҳолаш ва унинг ривожланишининг асосий йўналишларини прогноз қилиш имконини беради. Бозор капитализацияси ишончли кўрсаткичдир, чунки у бозорнинг компания қийматининг ҳақиқий баҳосини акс эттиради.

Қимматли қоғозлар бозорига инвесторлар фаоллигини оширишда ушбу кўрсаткичнинг муҳимлиги шундаки, у инвесторларга компания акцияларини харид қилиш ҳақида қарор қабул қилиш учун қўшимча маълумот тақдим этади. Бозор капитализацияси қанчалик юқори бўлса, инвесторларда қизиқиш шунчалик катта бўлади, чунки бу компаниянинг юқори барқарорлиги ва муваффақиятидан далолат беради [6].

Ўзбекистон амалиёти учун қимматли қоғозлар бозорига кўпроқ инвесторларни жалб қилиш имкониятларини кўриб чиқиш зарур. Фойдаланиш мумкин бўлган вариантлардан бири давлат ва компанияларнинг ахборот сиёсатида компанияларнинг бозор

капитализацияси кўрсаткичидан фаол фойдаланишидир. Компанияларнинг ўсиши ва ривожланиши истиқболларини, шунингдек, уларнинг бозор капитализациясини кўрсатадиган мунтазам таҳлилий тадқиқотлар ўтказиш керак.

Шунингдек, инвесторларнинг қизиқишини ошириш учун бозор капитализацияси юқори бўлган компанияларга инвестиция киритишнинг афзалликлари тўғрисида ахборот компанияларини таклиф қилиш мумкин. Аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш ва инвестиция таълимотини ривожлан-

тириш бўйича саъй-ҳаракатларни кучайтириш зарур, шунда одамлар қимматли қоғозлар бозорига инвестиция киритишнинг афзалликларидан кўпроқ хабардор бўлади.

Шундай қилиб, компанияларнинг бозор капитализацияси инвесторларнинг қизиқишларига таъсир этувчи муҳим ва долзарб кўрсаткич ҳисобланади. Ушбу кўрсаткичдан фойдаланишни кенгайтириш ва ахборот компаниялари ўтказиш Ўзбекистон фонд бозорига инвесторлар фаоллигини оширишга хизмат қилиши мумкин.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шомиров А.А. Акциядорлик жамиятлари молиявий ресурсларини бошқариш самарадорлигини ошириш йўллари. Монография. – Т.: Иқтисод-молия, 2020. – 121 б.
2. Ендовицкий Д.А. Анализ инвестиционной привлекательности организации. Научное издание. / Д.А.Ендовицкий. – М.: КНОРУС, 2019. – 374 с.
3. Ивашковская И.В., Григорьева С. Корпоративные финансовые решения. Эмпирический анализ российских компаний (корпоративные финансовые решения на развивающихся рынках капитала). Монография. – М.: ИНФРА-М, 2022. – 281 с.
4. Кидовская А.Д. Роль рыночной капитализации в оценке инвестиционной привлекательности компании. / А.Д.Кидовская. Текст: непосредственный. // Молодой ученый. 2021. № 52 (238). С. 110-113.
5. Лисицына Е.В. Финансовый менеджмент. Учебник. / Е.В.Лисицына, Т.В.Ващенко, М.В.Забродина; Под ред. К.В.Екимова. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2019. – 184 с.
6. Лысенко Д.В. Финансовый менеджмент. Учебное пособие. / Д.В.Лысенко. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2023. -372 с.
7. Малова Т.А. Капитализация в условиях российской экономики. Теоретические и практические аспекты. – М.: УРСС, 2019. С. 23.
8. Сирота Л.В. Капитализация как индикатор эффективного развития корпорации. // Российское предпринимательство. 2020. Том 11. № 9. С. 40-45.
9. Федорович Т. В. Финансовая отчетность как индикатор инвестиционной привлекательности корпорации. // Экономический анализ: теория и практика. 2022. № 12 (117). С. 32.
10. Чупанова Х.А. Взаимосвязь рыночной капитализации с показателями стоимости высокотехнологичных компании. // Экономика, предпринимательство и право. 2019. Том 9. № 3. С. 191-206.
11. Sierra Murry, Ryan Eichler Biggest Companies in the World by Market Cap. – URL: <https://www.investopedia.com/biggest-companies-in-the-world-by-market-cap-5212784>
12. Samanta Silberstein, Pete Rathburn Market Capitalization: What It Means for Investors. – URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/marketcapitalization.asp>
13. Suzanne Kvilhaug, Gordon Scott Market Capitalization: What It Is, Formula for Calculating It. – URL: <https://www.investopedia.com/investing/market-capitalization-defined/>
14. Мухамедов Ф.Т. Ўзбекистонда қимматли қоғозлар бозори савдо тизимларини ривожлантириш йўналишлари: Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) дисс. автореферати. – Т., 2019. – 28 б.

KORXONALARNING SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH TAHLILI

Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
mustaqil izlanuvchisi, i.f.f.d. PhD

 https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss2/a21

Аннотация. Mazkur maqolada soliqlarning davlat iqtisodiyotidagi ahamiyati tadqiq qilingan hamda bugungi kunda mamlakatda soliq qarzdorligini qisqartirish dolzarb masalalardan biri ekanligi asoslangan. Soliq qarzdorligini kamaytirish bo'yicha xorijiy iqtisodchi olimlarning fikr va mulohazalari o'rganilgan. Yuridik shaxs bo'lgan tadbirkorlik subyektlarining soliq qarzdorligi summasi tahlil qilingan. Yuqorida qayd etilgan holatlardan kelib chiqib, mamlakatimizda soliq qarzdorligini qisqartirish, shu jumladan, uni samarali undirish amaliyotini takomillashtirish borasida taklif va tavsiyalar shakllantirilgan.

Калит со'злар: soliq organi, soliq to'lovchilar, yuridik shaxslar, yakka tartibdagi tadbirkorlar, soliq yuki, soliqlar va yig'imlar, soliq qarzdorligi, davlat, budjet.